

ALATI SUUR ÕNN: AVATUD VAIM VÄIKESES KULTUURIS

Helmi Reiman-Neggo. Kolm suurt õnne. Eesti mõttelugu 110. Tartu: Ilmamaa, 2013. 333 lk.

Helmi Reiman-Neggo (1892–1920) võib näida vaid truu tütreana, keda mäletatakse eelkõige tema isa Villem Reimani tõttu. Viimast rõhutab ka raamatu kaanel olev nimekuju – näiteks Villem Ernitsa järelehüüdes viidatakse talle kui Helmi Neggole. Reiman-Neggo oli Eesti esimene erialase koolitusega etnograaf ja Eesti Rahva Muuseumi kaastöeline, kuid tema napp looming, mis nüüd raamatusse „Kolm suurt õnne” kogutuna meieni jõuab, on valdavalt unustusse vajunud. Villem Ernitsa ja Juhan Luiga järelehüüdedki, mis on antud kogumikku lisatud, kirjeldavad teda kui realiseerimata jäänud tulevikulootust. Varem on teda napil leheküljel maininud Helmi Mäelo¹ ja tema etnograafiaalast

¹ H. Mäelo, Eesti naine läbi aegade.

tegevust tutvustanud Piret Õunapuu². Tema kogumiku ilmumine „Eesti mõtteloo” sarjas oli vähemalt mulle üllatuseks ja asusin seda esmalt raamatupoes lugema skepsisega segatud uudishimuga. Vähetuntud naisautorite üleskaevamist olin harjunud ootama 1970. aastate lääne feminismit, kuid mitte kirjastuselt Ilmamaa.

Kuna tegu on suhteliselt tundmatu isikuga eesti kultuuriloos, lisan paar tutvustavat lauset. Pärast tütarlastekooli lõpetamist Soomes õppis Reiman-Neggo Helsingi ülikoolis soome-ugri rahvateadust ja Põhjamaade ajalugu Naise osa Eesti ühiskondlikus ja rahvuslikus arengus. Tallinn: Varrak, 1999 [1957], lk 102.

² P. Õunapuu, Ta isik oli ta meistritöö. – Sirp 18. V 2005. Helmi Reiman-Neggo tegevust käsitleb ta ka oma doktoritöös: P. Õunapuu, Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 123–129.

(tema mõlemad lõputööd – ülevaade eestlaste matusekommetest ja Johann Reinhold Patkuli tegevuse analüüs – kuuluvad käesolevasse kogumikku). Pärast ülikooli lõpetamist asus ta tööle ERM-is, kus aitas kaasa rahvamälestiste korjamise teaduslikule süstematiseerimisele. Tema tööperiood polnud pikk: ta suri 1920. aastal luutuberkuloosi. Reiman-Neggo tegutses ka ajakirjanduses kultuurikriitikuna ning just neile kirjutistele keskenduvad järgmised read.

Kogumikust kõlab vastu vaheda sulega intellektuaal, kellel lühike elukaar ja tegutsemisruumi nappus ei võimaldanud kujuneda mõjukaks eesti naismõtlejaks. Mainin sookategoriat tänu Reiman-Neggo huvitavale soolisele (enese)kaardistusele üliõpilaspõlvest alates. Ta oli teadlik naisharitlasi puudutavatest eelarvamustest oma kaasaegses Eestis, kuid uskus samas, et rahva edenemise nimel peavad vaimutööd tegema nii naised kui ka mehed. See, et ta on alles viies naine, kes „Eesti mõtteloo” sarjas avaldatud, tekitab huvitavaid küsimusi naiste jätkuvast rollist selles mõtteloos.

Reiman-Neggo pole esimene ega eredaime naismõtleva Eesti kultuuriloos. Lilli Suburgi sooteadlikud ja -kriitilised ilukirjanduslikud ja publitsistlikud tekstid pärinevad juba 1880. aastatest.³ Ka pole haruldane Reiman-Neggo haridustee: XX sajandi esimesel kümnendil sai rida Eestist pärit ja eestlastest naisi erinevatest Euroopa ülikoolidest doktorikraadi ja kehtestas ennast professionaalselt.⁴ Kui tõmbame paralleele muu maailmaga, siis tundub Reiman-Neggo avalik tegevus suhteliselt konservatiivsena. Ameerika Ühendriikides moodustasid juba 1890. aastal naised 36 %

üliõpilastest ja sajandi lõpuks tegid ka spetsialistidena palgatööd; esimene naine sai õiguse meditsiini praktiseerida 1849., juurat 1872. aastal.⁵ Venemaal said naisarstid täislitsentseeringu 1902. aastal.⁶ „Uued naised” ei olnud mitte ainult haritud, vaid poliitiliselt aktiivsed ka Suurbritannias.⁷ Üha enam tekkis aktiivseid naisintellektuaale, kes ühiskonnas silma paistsid ja keda kuulda võeti. Sel ajal kui Reiman-Neggo ERM-ile kappasid kogus, lõpetas Ruth Benedict doktoriväitekirja kaitsevaimudest põlisameerika mütoloogias ja Gertrude Bell viis Lähis-Idas läbi arheoloogilisi väljakaevamisi. Naised olid kirjanikena kanda kinnitanud juba XIX sajandil, ja mitte ainult „naiskirjanikena”. XX sajandi alguseks lakkas vähemalt ingliskeelses maailmas avalikus elus omaenda tegude poolest silmapaistev naine olemast haruldus, kuigi mitte kõik sellised naised polnud ise kindlad, kas neid täieõiguslike inimestena võetakse.⁸

Eesti kahvatub selles rahvusvahelises võrdluses, seda meil domineerinud baltisaksa kultuuri konservatiivsuse tõttu (sh sooküsimustes).⁹ Ka Vene impeerium polnud seaduste tasandil tuntud oma soolise radikaalsuse poolest, kuigi Nikolai II andis kõigile Soome

⁵ J. V. Matthews, *The Rise of the New Woman. The Women's Movement in America, 1875–1930*. [Chicago:] Ivan R. Dee, 2003, lk 11, 41, 45.

⁶ R. G. Ruthchild, *Equality and Revolution. Women's Rights in the Russian Empire, 1905–1917*. [Pittsburgh:] University of Pittsburgh Press, 2010, lk 16.

⁷ Vt nt S. Rowbotham, *A Century of Women*. [New York:] Penguin Books, 1997.

⁸ Vrd C. P. Gilman, *Are Women Human Beings?* – *Harper's Weekly* 24. V 2012, lk 11.

⁹ Perekonnale annab laiema ühiskondliku raami H. W. Whelan, *Adapting to Modernity: Family, Caste and Capitalism among the Baltic German Nobility*. [Köln:] Böhlau, 1999. Kirjanduse kontekstis on seda käsitlenud L. Luukas, *Baltisaksa kirjandusväli*. [Tallinn:] Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2006, lk 193–194.

³ Vt L. Suburg, *Kogutud kirjatööd*. [Tallinn:] Eesti Raamat, 2002; E. Annuk, *Autobiograafia kui „tõe” diskursus: Lilli Suburgi „Minu saatusega võitluskäik”*. – *Methis* 2010, nr 5/6, lk 54–64.

⁴ Vt S. Tamul (toim), *Vita academica, vita feminea*. [Tartu:] Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999.

naistele valimisõiguse 1906. aastal, kõvasti enne Ameerika Ühendriike, Suurbritanniat või Prantsusmaad (vastavalt 1920, 1928 ja 1944). Venemaal oli alates 1860. aastatest naisküsimus päevakorras, kuigi tüüpiliselt suubus see laiemasse ebavõrdsusevastasesse võitlusesse, sest tööliste ja talupoegade olukord tundus drastilisem kui (keskklassi) naiste oma.¹⁰ Nõukogude ajalookirjutuse tööliskesksuse taha on kadunud ka kodanlikuks tembeldatud Vene impeeriumi feminismi uurimine, seda isegi lääne ajaloolaste seas. Samas meenutab Rochelle Ruthchild meile, et nimelt feministide aktiivsuse tõttu said naised Veebruarirevolutsiooni järel valimisõiguse.¹¹ Mis iganes nimega me avalikus elus aktiivseid Vene impeeriumi naisi ei nimetaks, ei saa eitada, et nad jätsid tugevama jälje, kui nende seaduslik olukord eeldanuks. Suletud, konservatiivne sooline *status quo* pidi ka Balti provintssides saama pidevaid väljakutseid ajaleheveergudel. Naisrevolutsionääridest polnud Eestis 1905. aasta kandis puudust (meenutagem Marta Leppa või Alma Ostra-Oinast), rääkimata kirjutavatest naistest.

Reiman-Neggo on seega vaikne hää isegi mitte ainult rahvusvahelises, vaid ka Eesti kontekstis. Samas, ehk tänu varasele haridusteele Soomes, ei pärssinud teda ilmselt kodused, naiste haridust skepsisega vaatavad mõttemallid.¹² Tema tekstidest ei nähtu, et ta tunneks vajadust enda kui naise tegevust eriliselt põhjendada. Naisel on tema jaoks aju, kui parafraseerida Aino

Kallast,¹³ ning seda ei pea eraldi poliitiseerima. Apoliitilisus on omane kõigile Reiman-Neggo kirjutistele: üllatav on lugeda Esimese maailmasõja, 1917. aasta revolutsioonide ja Eesti iseseisvumise päevilt pärinevaid tekste, kus neid sündmusi praktiliselt ei mainita.

Ühelt poolt kõlab Reiman-Neggo töödest läbi tugev juurtetunnetus; teisalt hooliva kõrvaltvaataja pilk. Eesti on ühtaegu kirglikult armastatud kodumaa ja piirav arestikamber (lk 239, 244–245). Eesti on küll rahvuslik projekt, kuid samas ka maailmakultuuri osa. Viimane on tema jaoks märgilise tähendusega väärtus ning ta ei tee oma riigile hinnaalandust. See, et kohalik kultuuriväli on noor ja väike (nt lk 136), ei tähenda, et peaksime ise latti madalamale laskma või teesklema, et kõik kodukootu on geniaalne. Reiman-Neggo kirjutab kohalikule kriitikale viidates: „Eesti’ kujunes ühemõisteliseks sõnaga ’hea’: eesti kirjanik, pea iga inimene, kes kirjaoskamise läbi teistest eraldus, ei käinud enam arvustuse alla ja ’eesti kunstnik’, see oli rahvuslise päikese kullasäruga ümbritsetud isik, omasugune kodukasvanud pühadus” (lk 186). See on tugev mõtteavaldus 1916. aastast, kuid kõlab värskena veel tänapäevalgi. Autor näeb ohtu väikese kultuuri enesekiituses ning eelkõige edasiviiva „elava mõtte” kartmises (lk 138). Ta on sarkastiline diletantide ja võhikute suhtes, kes erialast ekspertiisi ja akadeemilist haridust hinnata ei oska ja seda maa-mehetarkuse sildi taha varjudes maha karjuvad („Eestist ei ole neile enam kül-

¹⁰ Vt nt B. A. Engel, *Mothers and Daughters: Women of the Intelligentsia in Nineteenth-Century Russia*. [Cambridge:] Cambridge University Press, 1983, lk 109.

¹¹ Vt R. G. Ruthchild, *Equality and Revolution*, lk 5.

¹² Vt nt H. W. Whelan, *The Debate on Women’s Education in the Baltic Provinces, 1850–1905. – Bevölkerungsvverschiebungen und sozialer Wandel in den Baltischen Provinzen Russlands 1850–1914*. Toim Gert von

Pistohlkors, Andrejs Plakans, Pail Kaegbein. *Schriften der Baltischen Historischen Kommission*, kd 6. [Lüneburg:] Institut Norddeutsches Kulturwerk, 1995, lk 163–180; A. M a t t h e u s, Soospetsiifilise eesti laste- ja noortekirjanduse lähtel: C. R. Jakobsoni tütarlastelugemik Helmed. – *Ariadne Lõng* 2008, nr 1/2, lk 94–115.

¹³ Viitan Aino Kallase lühijutule „Naine, kel oli aju”, mis ilmus soome keeles 1912, eesti keeles 2005 (*Looming*, nr 5, lk 728–730).

lalt. Roopa ja Roopa, mis see Roopa ikka õieti ära ei ole!”, osatab Reiman-Neggo seda tuttavlikku seisukohta lk 195). Ta kardab, et avalikkus oma suhtumistega vaimsete saavutuste arengule kaasa ei aita ja keskpärasusega leppides ning üksnes sissepoole vaadates ise Eestit maailma mastaabis teisejärguliseks teeb. Soome oli tema silmis kultuurirahva staatuse endale välja võidelnud, eestlased veel päris mitte.

Seda vaimset edasipüüdlikkust peab Reiman-Neggo vajalikuks ka naiste juures, ehk tänu oma arenguaastatele Soomes, kus naiste ja meeste võrdõiguslikkus iseenesestmõistav oli (lk 200). 1915. aastal rõhutab ta, et naised peavad oma inimeseksolemise piire laiendama. Selles, et naine inimene on, ta ei kahtle. Reiman-Neggo näeb teravat vajadust liikuda enesearenduse suunas. Tema jaoks on pettumust valmistav, et Eesti naisliikumine valdavalt vaid käsitöö ja kodumajapidamisega rahuldus. Piirg, mis valguse eesti kotta toob, on korralik haridus, mis tagab humaanse laia maailmavaate (lk 32). Avalikkuse irooniast hoolimata ei peaks naisühingud tammuma mitte „pidude jne. nõiaringis”, vaid hoopis keskenduma naisküsimumusele pühendatud raamatute (sh teoreetiliste raamatute) kirjastamisele või isegi naistepanga loomisele (lk 35).

Ettenägelikud on Reiman-Neggo sõnad Esimese maailmasõja kui naiste õiguste laiendamise katalüsaatori kohta (lk 179). Ameerika Ühendriikides ja Suurbritannias anti naistele valimisõigus just sõjaaegsele panusele viidates. Reiman-Neggo võtab luubi alla ka naiste tööõiguse ja emaduse küsimuse. Tabavalt märgib ta: „võimalus tramvai konduktoriks ehk voorimeheks saada ei ole iseenesest kuigi suur võit, ja kui nüüd naine sunnitud on oma lapse üksi, ilma mehe abita üles kasvatama, selleks vast riigi käest vähest toetust saades, siis tähendab see, et tal veelgi suurem koorem on saanud kanda kui siiamani” (lk 180). See mõttearendus

näitab vajadust muuta mitte ainult avalikku elu, vaid ka perekonda puudutavaid seadusi ja praktikaid ning kõlab värskena ka tolleaegse maailma kontekstis laiemalt.

Pareerides Eesti avalikkuse irooniat naisüliõpilaste ja nende võimekuse kohta, jõuab ta naiste hariduslikke raskusi mööndes siiski järeldusele, et naine on sama kõlbulik akadeemilist haridust omandama kui mees, seda enam, et tööturg seda nõuab (lk 203). Samas hoiatab ta naisüliõpilasi endid mitte hariduse vabastavat mõju vabade elukommetega segi ajama (lk 272–273). Vabadus on kohustus, mida tuleb osata kanda, seda eriti esimesel naisharitlaste põlvkonnal, kes pidevalt avalikkuse luubi all on. Reiman-Neggo meenutab nii naistele kui ka meestele vajadust ennast arendada ja ühiskonnas aktiivne olla. Juba enne 1919. aastat tunnetab ta Eesti ühiskonnas teatavat etablikeerumist või steriilsust. Tema ideaal pole karjainimene (lk 271), vaid vaba, avatud ja kultuuriteadlik isiksus, olgu mees või naine. Kuigi mitte kõik tekstid ei kõneta tänast lugejat samavõrra, leiab äratundmist veelgi (nt pooliironiline ilu sotsiaalkultuurilise konstrueerituse lahtimuukimine).

Ei tahaks lõpetada taas kord Helmi Reiman-Neggo varajast surma kahetsedes, vaid pigem rõõmustades, et meie ajaloomälu on piisavalt sügav, et sellest leiab nii hästi unustatud autoreid. Kui õpime paremini tundma kultuurimälu marginaalsetesse soppidesse kadunud (nais)autoreid, siis ei tundu Underid ja Alverid eranditena, vaid osana rikkast naisintellektuaalide ökosüsteemist.

Kirjutise valmimist toetasid ETF-i grant 8875 „Sooküsimus Eestis: kohalik olukord ja rahvusvahelised mõjud” ja PUT192 „Esilduvad lood: jutustamine ja ühine tähendusloome narratiivses keskkonnas”.